

Svend Andersen

"Veritativ væren"

– en Heideggersk unode hos E. Tugendhat¹

Et af den analytiske filosofis yndlingseksempler, når det gælder begrebsforplumring, er Heidegger. Ikke kun for logiske positivister som Carnap, men også for senere analytiske filosoffer med et mere nuanceret syn på sproget står Heidegger som skræmmebilledet på, hvor galt det kan gå, hvis man hengiver sig til etymologi og sprogmagi i stedet for begrebsanalyse. Hvis det sker, at angelsaksiske filosoffer tager Heidegger til sig, kan man være temmelig sikker på, at de samme filosoffer tager afsked med analytisk filosofi. Et repræsentativt eksempel kunne være Richard Rorty.

Nu kunne det tænkes, at den gængse analytiske opfattelse af Heidegger bygger på en fordom, og at han på trods af sin begrebmæssige skødesløshed er kommet frem til indsigter, som må anerkendes også af den, der betragter tankemæssig stringens som en filosofisk dyd. For sådanne, og ikke mindst for analytisk anfægtede heideggerianere er Ernst Tugendhat som sendt fra himlen. Han formår jo at fastholde grundmotiver i Heideggers eksistentialontologi på en måde, der lever op til den analytiske filosofis klarhedsstandarder. At Tugendhat bruger analytisk filosofi til at rekonstruere Heideggerske motiver er der ingen tvivl om. Men måden, han gør det på i *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie*, har sine problematiske sider. Titlen er i grunden misvisende. Der er ikke tale om en indføring i vigtige positioner inden for analytisk sprogfilosofi. Snarere har vi at gøre med et ganske egensindigt udvalg af problemstillinger og teorier, der fremstilles og diskuteres med det formål at underbygge Tugendhats egen opfattelse, der blandt andet oversætter den tidlige Heidegger til en menings- og referenceteori.

Syntesen af Heidegger og analytisk sprogfilosofi kommer til udtryk i en interessant sproglig nydannelse hos Tugendhat: *veritativ væren*. Jeg vil i det følgende vise, at Tugendhat med det udtryk holder fast ved en Heideggersk tankemåde og ikke lever op til sin egen analytiske standard. Til slut vil jeg kritisk omtale en introduktion af den "veritative væren" i dansk sammenhæng.

I

Sproganalytisk filosofi kan ifølge Tugendhat have to forskellige udformninger: (1) Den kan være en analyse af konkrete ord eller begreber; i denne betydning kan den godt være af stor systematisk rækkevidde, for det kan vise sig, at først en begrebsanalyse kan afklare et intrikat filosofisk problem. Det er eksempelvis tilfældet ved spørgsmålet, om bevidstheden er noget "indre", som vi forholder os til i analogi med vort sansende forhold til den ydre verden.² (2) Den kan være, hvad Tugendhat kalder *formal semantik*.

I forelæsningserne om analytisk sprogfilosofi er det denne sidste betydning, der bliver udfoldet. For at forstå meningen med Tugendhats terminologi, der er en hel anden end Tarski-traditionens tale om "formal semantik",³ må man være opmærksom på, at Tugendhat orienterer sig ud fra to før-analytiske filosoffer, nemlig Aristoteles og Husserl. Den formale semantik er at forstå som en videreførelse af Aristoteles' konception af filosofien som ontologi, dvs. som den videnskab, der undersøger det værende som værende. Men meningen med denne ontologiske formel bliver ifølge Tugendhat først klar, når man inddrager Husserls skelnen mellem forskellige regionalontologier og formalontologien. Først hos Husserl bliver det klart, at det ontologiske grundbegreb – og dermed den filosofiske problemstilling – er vundet ved *formalisering*. Den formale semantik står i denne tradition, idet den overfører den formaliserende betragtningsmåde fra det værendes og genstandens felt til sproget. Som formal semantik er sproganalysen en undersøgelse af de forskellige semantiske klasser og de regler, der gælder for dannelsen af komplekse semantiske strukturer, primært sætninger.

Tugendhat vinder altså selve begrebet om den formale semantik ved at tage sit udgangspunkt i den aristoteliske konception af ontologien. Men ydermere henter han et af de nøglebegreber, ud fra hvilke han gennemfører den formal-semantiske sprogbetragtning, hos Aristoteles. Det drejer sig om formlen "den veritative væren". En nøgle til forståelsen af Tugendhats sproganalytiske position må altså formodes at ligge i hans Aristoteles-tolkning. Derfor vil jeg betragte hans redegørelse i forelæsningserne for vigtige aristoteliske overvejelser.

Når den formåliserende betragtning anlægges på sproget, sker der en udvidelse af filosofiens universalitetskrav sammenlignet med ontologien. Det er en forøgelse, som Aristoteles er på nippet til selv at foretage, men som han dog så at sige tager i sig igen. Hvordan kan Tugendhat komme frem til denne diagnose? Det siger sig selv, at Aristoteles i ontologien orienterer sig ud fra verbet "at være": formlen "det værende (som værende)" (*to onto*) er vundet ved en nominalisering af "være" (*einai*). Når vi foretager en nominalisering, lægger vi op til, at det, vi taler om, er genstandsagtigt/substantielt. Når vi taler om "det værende",

vil det altså sige, at vi opfatter det som ensbetydende med "det eksisterende". Den ontologiske formel orienterer sig altså moderne udtrykt ud fra det *eksistentielle* "er". Men det er kun den ene side af sagen hos Aristoteles. Samtidig med den nominalisering, der ligger i den ontologiske formel, finder vi en analyse af "være", når dette fungerer verbalt i sætningen. Han orienterer sig altså også ud fra det *prædikative* "er". Det vil sige, at han undersøger de prædikative bestemmelser, vi kan tillægge en ting. Forvirrende bliver det imidlertid, når Aristoteles benævner disse prædikative bestemmelser "*ta onta*", altså ser dem i lyset af den ontologiske formel. Og endnu mere forvirrende bliver det, når han alligevel – skarpt – afviser den Platonske tale om de prædikative bestemmelser som selvstændigt eksisterende. Tvetydigheden i grundbegrebet "være" giver sig udslag i en uafklaret tale om prædikaterne: Aristoteles benævner dem dels "*ta onta*", dels "*ta legomena*".

Denne uafklarethed tolker Tugendhat på den måde, at Aristoteles nok – i kraft af den ontologiske formel – primært tematiserer det genstandsagtige. Men i kraft af at inddrage det prædikative "være" overskrider han det genstandsagtiges grænse. Denne overskridelse kan han imidlertid ikke gennemføre, idet han mangler blik for, at der findes en forståelse af sproglige udtryk, der overhovedet ikke har genstandsmæssig karakter. Denne forståelse tematiseres først adækvat i den sproganalytiske filosofi. Når denne filosofi har karakter af *formal* semantik, ligger der heri, at den udvider den formaliserende betragtning fra (de sproglige udtryk, der står for) genstande, til alle andre klasser af sproglige udtryk.

Baggrunden for, at Tugendhat på denne måde kan betragte sproganalysen som en udvidelse ud over det genstandsagtige, er følgende semantiske opfattelse: alle sproglige udtryk har betydning; men kun for en del udtryks vedkommende – nemlig de singulære termer – består deres betydning i, at de henviser til genstande. Forståelsen af de øvrige sproglige udtryk – f.eks. prædikaterne – er ikke genstandsmæssig.⁴ Bestemmelsen af semantikken som en formal universalvidenskab vinder Tugendhat altså af Aristoteles' konception af ontologien. Ontologiens interne svagheder kan han afdække ved at vise, hvordan den eksistentielle og den prædikative betydning af "er" glider over i hinanden (Tugendhat 1976, 44ff.).

Men også ved den videre indholdsbestemmelse af det formalsemantiske program griber Tugendhat tilbage til Aristoteles. Et spørgsmål, der rejser sig i forbindelse med dette program, lyder: er det muligt at finde et enhedssynspunkt for den formalsemantiske analyse? Tugendhats svar er, at problemet om *sætnin-*gens struktur afgiver et sådant synspunkt. Og han vender sig da til Aristoteles

for at finde ansatser til en almen teori om sætningen. En sådan ansats finder han to steder. Dels i Aristoteles' analyse af modsigelsens grundsætning (og *tertium non datur*). Det kan vi forbigå her. Dels i Aristoteles' påpegning af, at blandt de forskellige betydninger af *einai/on er einai hos to alethes* – den "veritative være".

På grund af dette begrebs vigtighed kan der være grund til at betragte den aristoteliske tekst lidt nærmere. Aristoteles gør rede for de forskellige betydninger af "være" i begrebskataloget i *Metafysikkens* 5. bog ($\Delta, 7$). Han opregner her fire betydninger: "være" (1) i tilfældig mening, (2) ud fra udsagnsformerne (kategorierne), (3) som sandhed (4) i henseende til mulighed og virkelighed. Sammenhængen mellem "være" og sandhed (3) skildrer han på følgende måde: "Videre betyder 'være' og 'er' at noget er sandt og 'ikke være' at noget ikke er sandt, men falsk... således (betyder) 'Sokrates er musisk' at dette er sandt..." (1017a,31-34). Det prædikative "er" rummer altså ifølge Aristoteles en dobbelt-hed: det udtrykker dels, at et individ ("Sokrates") indordnes under et klassifikationsudtryk ("musisk"), dels at den sætning, der formulerer denne indordning, er sand. Spørgsmålet er imidlertid, om det ikke er misvisende at knytte sandhedsprætentionen til det prædikative "er". Sandhedsprætention har jo også sætningen "Sokrates musicerer", altså en sætning helt uden kopula. Nu vil Aristoteles formentlig hævde, at alle prædikative sætninger kan (og skal?) omformes til sætninger med et "er" – i vores tilfælde kunne vi da sige "Sokrates er musicerende". Men denne omskrivning er der jo ikke noget tvingende i – medmindre man vil indordne prædikationsstrukturen i en omfattende teori om "være"! Helt umulig bliver påstanden om en sammenhæng mellem sandhedsprætention og "er" naturligvis, når vi har at gøre med hævde sætninger, der slet ikke er prædikative: "det regner" ville det ikke blot være overflødigt, men direkte meningsløst at omskrive til "det er regnende"!

På dette sted sætter Tugendhats fortolkning imidlertid ind. Han fremhæver, at Aristoteles i sine eksempler har valgt en ordstilling, hvor "er" er flyttet foran subjekt og prædikat (*esti Sokrates mousikos*). Dermed viser han i virkeligheden ud over begrænsetheden til de prædikative sætninger, for hvis man søger et kriterium for alle hævde sætninger, kan man netop pege på, at man kan stille et sådant "er" foran: vi kan både omskrive "Sokrates er musisk" til "det er tilfældet, at Sokrates er musisk" og "det regner" til "det er tilfældet, at det regner". Det er altså i virkeligheden ikke det prædikative "er", Aristoteles har i sigte, men derimod et "er", der er fælles for alle hævde sætninger, prædikative som ikke-prædikative (Tugendhat 1976,56ff.).

Det forekommer mig, at Tugendhat her drager for vidtgående konsekvenser

af en syntaktisk ejendommelighed ved det græske sprog. At "*esti*" er rykket frem, forandrer jo ikke det mindste ved, at sætningen er prædikativ. Det fremrykkede "*esti*" er da heller ikke nogen parallel til "det er tilfældet"-konstruktionen, der kræver, at sætningens propositionale indhold nominaliseres ("at Sokrates er musisk"), hvad der ikke er tilfældet i Aristoteles' eksempler.

Vi kan altså fastholde følgende: Aristoteles' forening af sandhedspræntion og "være" – og dermed hans tale om "*einai hos to alethes*" – forudsætter dels, at man holder sig til de prædikative sætninger, og dels, at man altid kan omskrive dem med "er" plus participium/adjektiv. – Går vi ud over den aristoteliske indskrænkning og betragter alle hævde sætninger, kan vi som fælles struktur for dem fremhæve "det er tilfældet"-konstruktionen plus nominaliseret propositionalt indhold (det er tilfældet, at p). Vi kan godt sige, at denne konstruktion udhæver sætningens sandhedspræntion – det "veritative" – hvad der kommer til udtryk i den ækvivalente formulering "det er sandt, at p". Men nu er det ikke til at se, hvorfor man særligt skal koncentrere sig om "er" og tale om "veritativ *væren*". At Tugendhat gør det, skyldes efter min mening, at han bliver et offer for akkurat den ækvivokation i ordet "være", som han fremhævede hos Aristoteles. Ser man nærmere til, viser det sig jo, at det "er", Tugendhat fremhæver i sin tale om "veritativ *væren*", er prædikativt: i stedet for at sige "det er tilfældet, at p" og "det er sandt, at p" kan vi jo ækvivalent sige "at p er tilfældet" og "at p er sandt". "Er tilfældet" og "er sandt" anvendes altså prædikativt om det nominaliserede "at p". Og det er absolut uforståeligt, hvorfor det "veritative" skal ligge i "er" frem for i hele det prædikative udtryk!

Det forekommer mig således at være en fejl, når Tugendhat følger Aristoteles i, at det veritative definerer en tredje betydning af "er" ved siden af den eksistentielle og den prædikative. Både hos Aristoteles selv og i en moderne "det er tilfældet"/"det er sandt"-konstruktion har vi at gøre med det prædikative "er". Sandhedspræntionen ytrer sig altså ikke i en speciel betydning af "er", men i en bestemt klasse af prædikater, hvortil hører eksempelvis "er sand", "er tilfældet". Det vil sige, at man kan undersøge det veritative ved at betragte anvendelsen af disse prædikater. Og det kan man gøre uden at falde tilbage til det stærkt belastede udtryk "*væren*". Kort sagt: det veritative er ikke en "*væren*".

Tugendhat er naturligvis godt klar over, at "er sand" har karakter af prædikativ. Han fremhæver, at udtrykket "at p" er en singulær term, der kræver at blive kompletteret med et prædikativt udtryk, og som sådant kan "er sand" fungere (Tugendhat 1976,61,62,64). Men han vil ikke nøjes med at lade prædikativet "er sand" repræsentere den "veritative *væren*". Det viser sig i følgende overvejelse:

"Hvis nu det veritative "er" bliver anvendt ækvivalent med prædikatet "er sandt", så følger, at dette "er" også bringer udsagnets hævdellesmoment til udtryk, og at dette hævdellesmoment skal forstås som sandhedsprætention" (65).

Som jeg har forsøgt at vise, har det veritative "er" – og det vil jo sige "det er tilfældet"-konstruktionen – overhovedet ingen anden betydning end prædikatet "er sand" (de er ikke blot ækvivalente, de er synonyme). Derfor er det meningsløst at sige, at det "veritative 'er'" "også" repræsenterer sætningens hævdellesmoment. Denne fordobling af det veritative kan kun være begrundet i, at dette absolut skal have karakter af "væren".

Man kunne mene, at Tugendhats tale om veritativ "væren" er harmløs. Det, han vil fremhæve, er jo nemlig, at det er muligt at identificere en struktur, der er fælles for alle hævdelles sætninger. Denne struktur er hævdellesmomentet eller sandhedsprætentionen. Og kan det så ikke være underordnet, om vi siger, at dette strukturtræk kommer til udtryk i prædikatet "er sand"s betydning eller i den veritative "væren"? Nej, slet så harmløst er det ikke, for Tugendhat anvender begrebet "veritativ væren" i en række forskellige kontekster og forudsætter, at det er et veletableret begreb med en ikke ubetydelig oplysende kraft. Således kan han "forklare" Kants brug af begrebet "genstand" ved at sige, at den snarere svarer til begrebet "objektivitet", og at dette er "en modus af den veritative væren" (90). På samme måde kan han gøre Heideggers brug af ordet "væren" forståelig ved at henvise til, at han primært har orienteret sig "mod den veritative væren" (smst.). Kulminationen af denne skødesløshed nås dog i følgende konstatering: "andre betydninger af "er" (som kopulaets eller eksistensens)...(er) arter af den veritative væren" (72). Tugendhat går altså ud fra, at der er een sammenhængende betydning af "være", at den repræsenteres af den veritative "væren", og at denne altså har karakter af en omfattende art, som den eksistentielle og den prædikative betydning af "er" er species af. Det turde dog være at vende tingene på hovedet, al den stund det veritative kommer til udtryk i *prædikatet* "er sand". Man undrer sig over at finde en sådan påstand hos den Tugendhat, der om Heidegger kritiserende siger, at han naivt har forudsat, "at ordet "væren"s betydninger og netop disse udgør en enhedsmæssig sammenhæng" (91).

Tugendhat gør opmærksom på, at man i middelalderen fuldstændig mistede sansen for det veritatives karakter ved at gøre det til et transcendentale ved siden af *ens* og *bonum* osv. Man tænkte det genstandsmæssigt. Men spørgsmålet er, om ikke endnu Tugendhat gør sit til at forhindre en adækvat forståelse af det ved at fastholde Aristoteles' påstand om, at "sand" hænger sammen med "er" på en anden end den prædikative måde (hvis det er Aristoteles' påstand – ellers så meget desto værre!).

II

Afslutningsvis er der grund til at gøre opmærksom på, at Tugendhat står isoleret inden for analytisk filosofi med sin tale om "veritativ væren". Frege, som er den første inden for denne tradition, der har fremhævet forskellen mellem propositionalt indhold ("Gedanke") og hævdelingsmoment ("behauptende Kraft"), sætter således ikke dette sidste og dermed sandhedsprætentionen i forbindelse med nogen betydning af "er". Når Tugendhat gør det, skyldes det nok, at han har trådt sine filosofiske barnesko ikke blot i Aristoteles' og Husserls, men også i Heideggers skole.

Så vidt jeg kan se, har vi her at gøre med to problemer. Dels må man spørge, om (a) der kan gives talen om "væren" i forbindelse med sandhed en præcis mening – og dels om, (b) hvilken filosofisk opfattelse af sandhed og dermed af forholdet mellem sprog og virkelighed, der ligger i denne tale.

(a) Man behøver formentlig ikke at forskrive sig til den analytiske tænkemåde i nogen prægnant forstand for at kræve, at talen om "væren" må være funderet i betydningen af verbet "er". Som det har vist sig, er denne betydning primært en dobbelt, idet der er en fundamental forskel mellem det *prædikative* ("Blåhvalen er et pattedyr") og det *eksistentielle* ("Blåhvalen er til endnu"). "Væren" synes nu primært at have en eksistentiel betydning: blåhvalens væren er dens eksistens, nærmere bestemt får "væren" sin betydning af et udtryk som "*at* blåhvalen eksisterer". Kan man tale om "væren" i prædikativ betydning? Måske kan man sige, at blåhvalens "væren et pattedyr" repræsenterer betydningen af udtrykket "*at* blåhvalen er et pattedyr".

Nu er der hos Heidegger en nøje sammenhæng mellem "væren" og "det værende". Spørgsmålet er, om "det værende" også kan have både en eksistentiel og en prædikativ betydning. Det mener jeg ikke: "det værende" må forstås eksklusivt eksistentielt. At blåhvalen er et værende kan kun betyde, at den eksisterer. Det medfører så, at også formen "det værendes væren" kun kan have eksistentiel betydning – den betyder det samme som "*at* det værende er".

Jeg vil nu mene, at talen om "væren" i forbindelse med sandhed ikke blot er overflødig, men fører på afveje i kraft af, at sandhed så at sige tiltrækker ordets eksistentielle konnotation. Lad mig illustrere det med en passage af H.C. Wind:

"Veritativ væren betegner to forhold: dels at væren ikke selv er noget værende, en ting, og dels at sandheden har værens-status" (Wind 1980, 86).

Det første – at væren ikke er en ting – er klart ud fra det foregående: blåhvalen er (med god vilje) en ting, men at blåhvalen eksisterer er ikke en ting. Men når det i direkte forlængelse hedder, at sandheden har "værensstatus" er det meget nærliggende at mene, at så må sandheden altså have noget at gøre med det

værendes væren. Men er der nogen sammenhæng mellem blåhvalens væren og en sætnings "væren sand"? Det kan der ikke være, alene af den grund, at den første er eksistentiel, den anden prædikatív.

Noter

1. Det følgende er en lettere omarbejdet version af et hidtil ikke offentliggjort manuskript. Det er en del af en forløber til min disputats (Andersen 1989), og det er omtalt i Løgstrup 1984, 154ff.
2. Det er denne form for analytisk filosofi, Tugendhat udnytter i sin bog om selvbevidsthed og selvbestemmelse (Tugendhat 1979).
3. Om de forskellige betydninger af betegnelsen "formal semantik" se D. Føllesdals artikel "Semantik", Føllesdal 1980.
4. Ved at sige, at kun de singulære termer er henvisende, medens f.eks. prædikaterne ikke er det, har Tugendhat taget stilling i den sprogfilosofiske udgave af universalistriden. Det er derfor vigtigt at være opmærksom på, at der i den analytiske diskussion ikke er enighed om, at man ikke kan opfatte universaler som noget, prædikaterne i en eller anden forstand "står for". Searle har samme opfattelse som Tugendhat, medens Strawson taler om universaler som "nonlinguistic items".

Litteratur

- Andersen, S. (1989): *Sprog og skabelse. Fænomenologisk sprogopfattelse i lyset af analytisk filosofi med henblik på det religiøse sprog*. København.
- Løgstrup, K.E. (1984): *Ophav og omgivelse. Betragtninger over historie og natur. Metafysik III*. København.
- Tugendhat, E. (1976): *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie*. Frankfurt/M.
- Tugendhat, E. (1979): *Selbstbewußtsein und Selbstbestimmung. Sprachanalytische Interpretationen*. Frankfurt/M.
- Wind, H.C. (1980): "Filosofiske og teologiske aspekter af sproget", i: Wind, H. C. (red.): *Religionen i krise. Ethiske og religionsfilosofiske problemer. Bd. I*. København.
- Føllesdal, D. (1980): "Semantik" (3. Formale Semantik), i: Specht, J. (Hrsg.), *Handbuch wissenschaftstheoretischer Begriffe*. Göttingen.